

Mersinli Cemal Paşa (1872/1873-7 Ekim 1941)

Cemal Paşa, H. 1288 (M. 1872/1873) yılında Mersin’de doğmuştur. Bahriye Nazırı ve İttihatçı olan Cemal Paşa’dan ayırmak için kendisi “Küçük Cemal” olarak da adlandırılmaktadır. Cemal Paşa’nın ailesi Mersin’in tanınmış ailelerinden olup annesi Cemile Hanım, aslen Ispartalı olan babası ise gümrük memuru ve bir dönem de belediye başkanlığı yapmış olan Osman Efendi’dir.

Cemal Paşa, ilköğrenimini Mersin’de tamamladıktan sonra İstanbul’a gelerek 1892 yılında Harbiye Mektebine başlamıştır. 1311-b-12 sicil numarası ile Erkân-ı Harbiye (Kurmaya) Mektebinde eğitimini tamamlayarak 13 Mart 1895 tarihinde teğmen olmuş ve 24 Ocak 1896’da üsteğmenliğe yükselmiştir. 23 Ocak 1898’de Kurmay Yüzbaşı olduktan sonra 2 Nisan 1898’de Erkân-ı Harbiye Umumiye Dairesi Üçüncü Şubesinde görevlendirilmiştir. 8 Ekim 1898’de 4’üncü dereceden Mecidî Nişanı ile ödüllendirilmiştir. 15 Mart 1900 tarihinde Kurmay Kıdemli Yüzbaşı olmuş ve 28 Ekim 1901’de 4’üncü dereceden Osmanî Nişanı almıştır. 6 Ağustos 1903 tarihinde Türbedere ile Cısr-i Mustafapaşa ve Kuleli Bergos ile yük istasyonları arasındaki hattın teftişine görevlendirilmiştir. 1903 yılının 6 Ağustos’unda Kurmay Binbaşı, 26 Eylül’ünde ise Kurmay Yarbay olmuş ve 27 Ocak 1904’de ise Edirne İnşaat Komisyonunda çalışırken zararlı yayınlar okuduğu gerekçesiyle Harput’a sürgün edilmiştir. 5 Şubat 1905’te 4’üncü Orduda görevlendirilmiş ve bu görevi sırasında Dersim bölgesindeki isyanı bastırmada gösterdiği başarıdan dolayı 17 Mart 1908’de Kurmay Albay olmuştur.

Cemal Paşa, Erkân-ı Harbiye Umûmiye Dairesindeki görevinden sonra 18 Ekim 1908’de Erkân-ı Harbiye Mektebinde Tabya Tahkimatı Öğretmenliğine tayin edilmiştir. 8 Haziran 1909’da Yanya ve Preveze yönlerinde yapılacak Erkân-ı Harbiye seyahatlerine katılmıştır. 5 Ekim 1909’da 2’nci Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı olmuş ve 18 Haziran 1911’de Bulgarlar tarafından sınırda şehit edilen Mülazım Cenab olayını soruşturan komisyonun içerisinde yer almıştır. 12 Mayıs 1912’de İştîp-Köprülü bölgesinde tahkimat için görevli olan komisyonda görev yapmıştır. Balkan Savaşı’nın patlak vermesiyle 29 Eylül 1912’de 10 ay boyunca süren Atik 2’nci Ordu Erkân-ı Harbiye Riyasetindeki Garp Ordusu Kurmay Başkanlığı görevine, ardından 2 Ağustos 1913 tarihinde 42’nci Tümen Komutanlığına getirilmiştir. 6 Kasım 1913’te 10’uncu Tümen Nizamiye Komutanlığına, 30 Kasım 1913’te ise 1’inci Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığı görevine atanmıştır. 3 Ocak 1914 tarihinde 8’inci Kolordu Komutanlığına bağlı Edirne Müstahkem Mevki Komutan Yardımcılığı görevine başlamıştır.

1 Mart 1914’te 3’üncü dereceden Osmanî Nişanı almış, 12 Nisan 1914’de 8’inci Kolordu Komutanlığına getirilen ve bu göreviyle de Şam’a gönderilen Cemal Paşa, Birinci Dünya Savaşı’nda Filistin cephesinde Albay rütbesiyle savaşmıştır. Mısır seferini hazırlayan Alman von Kress, Şam’da 8’inci Kolordu Komutanlığı görevi yapan Albay Mersinli Cemal Paşa’yı Kanal seferine göndermiştir. 29 Kasım 1914 tarihinde Tuğgeneral olmuştur. 31 Mart 1915’te Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası, 25 Mayıs 1916’da Almanya’dan 2’nci dereceden Demir Salıp Nişanı, 18 Temmuz 1916’da ise Muharebe Altın Liyakat Madalyası almıştır.

13 Ağustos 1917’de Avusturya-Macaristan’dan 3’üncü dereceden Askerî Liyakat ve Muharebe Madalyası, 25 Ağustos 1917’de Almanya’dan 1’inci dereceden Demir Salıp Nişanı almıştır. Cemal Paşa, 23 Eylül 1917’de 2’nci dereceden ve 11 Nisan 1918’de 1’inci dereceden Kılıçlı Mecidî Nişanı almıştır. 23 Nisan 1918’de ise Avusturya-Macaristan’dan Muharebe Alametli 2’nci dereceden Askerî Liyakat Nişanı almıştır.

Kariyeri için önemli bir dönüm noktası olarak 17 Ocak 1918 tarihinde Şam'da bulunan 4'üncü Ordu Komutanlığına getirilmiştir. Cemal Paşa, 6 Mayıs 1918'de Avusturya-Macaristan İmparatoru tarafından 2'nci dereceden Askerî Liyakat Nişanı almış ve 21 Temmuz 1918 tarihinde Tümgeneralliğe terfi etmiştir. 1918'de Şeria Muharebelerinde uzun süre sonra bölgede Türk zaferinin yaşanmasını sağlamıştır. Osmanlı ordusunun geri çekilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, Liman von Sanders'in emriyle 7'nci Ordu Komutanlığını Cemal Paşa'ya devrederek Rayak'ta dağılmış olan kuvvetleri toplaması maksadıyla görevlendirilmiştir. Cemal Paşa, İngiliz kuvvetlerine karşı zor şartlarda mücadeleye devam ettiğinden kendisine 10 Ekim 1918'de Muharebe Altın Madalyası verilmiştir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının akabinde İstanbul'a dönmüştür.

2'nci Ordu Komutanı Nihat Paşa'nın görevden alınmasının ardından 23 Ocak 1919 tarihinde Yıldırım Ordu Kıtaat Müfettişliği ve 2'nci Ordu Komutanlığına tayin edilen Cemal Paşa, Konya'ya gelerek Millî Mücadele lehine faaliyetlerine başlamıştır. Ulukışla istasyonunda bulunan cephe ve mühimmatın toplatılarak korunaklı bir yerde muhafaza edilmesi için harekete geçmiştir. 11 Şubat 1919 tarihinde Ereğli'ye, 24 Şubat'ta Koçhisar'a ve Sultaniye'ye giderek askerinin ve halkın durumunu incelemiştir. Bunun üzerine İtalyanlara karşı harekete geçmek için Harbiye Nezaretinden bölgeye idare amirlerinin gönderilmesini ve Rodos'ta bulunan İtalyan askerlerinin Antalya'ya çıkabilme ihtimaline karşı önlemler alınmasını talep etmiştir. Müfettişlik bölgesindeki vilayetlere emirler göndererek Antalya, Burdur ve Konya'daki işgal kuvvetlerine karşı Türk halkını teşkilatlandırmak için mitingler ve protestolar yapılmasını önermiştir. 15 Haziran 1919 tarihinde Ordu Müfettişlik sahalarında yapılan değişikliklerle Cemal Paşa'nın 2'nci Ordu Müfettişliği alanı genişletilmiş; İzmir, Menşe, Antalya, Silifke, Ankara, Kastamonu, Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir, Niğde, Kayseri, Konya vilayetleri de 2'nci Ordu Müfettişliği denetimine girmiştir. Düşman ilerlemesini durdurmak için milis teşkilatı kurarak mücadeleye girmek isteyen Cemal Paşa, bu milis teşkilat ile hükûmetin uyum içerisinde çalışması ve Anadolu'daki görevlilerin düşmanla iş birliği yapmasını önlemek için harekete geçmiştir. Cemal Paşa'nın çalışmaları sonucunda Isparta'da, Isparta Gönüllü Mücahitler Teşkilatı kurulmuştur.

Cemal Paşa, 2'nci Ordu Müfettişliği sırasında bölgedeki faaliyetler hakkında zaman zaman Mustafa Kemal Paşa'ya bilgi vererek onun görüşlerini almış ve vatanın kurtarılması için yapılan her hareketi desteklemiştir. Mustafa Kemal Paşa tarafından Amasya'da yaptığı toplantıya davet edilen Cemal Paşa, uzaklık nedeniyle toplantıya katılamasa da alınan kararları desteklediğini bildirmiştir. Cemal Paşa'nın Millî Mücadele için yaptığı çalışmalar, İtilaf Devletleri tarafından yakından takip edilerek İstanbul hükûmetine bildirilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanı sıra onun da görevden alınması için hükûmete baskı yapılsa da Harbiye Nazırı bu isteği geri çevirmiştir. Bunun üzerine Harbiye Nazırı Cevat Paşa görevden alınarak yerine Ali Ferit Paşa getirilmiştir. İngiliz baskıları karşısında sarayla görüşen Ali Ferit Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile Cemal Paşa'nın İstanbul'a getirilmesi için hazırlıklara başlamıştır. Cemal Paşa, 1 Temmuz 1919'da bazı kişilerle görüşmek ve ailesini yoklamak için Konya'dan İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa ise bu durumu şu şekilde değerlendirmiştir:

"Konya'da bulunan II. Ordu müfettişi (Mersinli) Cemal Paşa'nın on gün için izinli olarak İstanbul'a gittiğini öğrenmiş ve hayret etmiştim. Cemal Paşa ile Samsun'a çıktığım günden beri milli davayı gerçekleştirmek için işbirliği yapmak, askeri ve milli hazırlıklara girişmek ve teşkilat kurmak konularında haberleşmelerimiz vardı. Kendisinden ümit verici olumlu cevaplar almıştım. Benimle bu tarzda ilişki kurmuş olan bir komutanın, kendi kendine izin alıp İstanbul'a gitmesi, akıllıca bir iş değildir".

Nitekim hükûmetten silah ve para alabileceği düşüncesiyle İstanbul'a gelen Cemal Paşa tekrar Konya'ya

gönderilmemiştir. 24 Temmuz 1919'da 2'nci Ordu Müfettişliği görevi fiilen sona ermiş ve bu tarihten 2 Ekim 1919'a kadar Mekâtib-i Askerî Müfettişliği Umumiliği görevinde bulunmuştur. Ali Rıza Paşa'nın sadrazamlığıyla beraber Cemal Paşa da 2 Ekim 1919'da Harbiye Nazırlığına getirilmiştir. Bu göreve Heyet-i Temsiliyenin bir temsilcisi olarak başlamış ve görevi sırasında işgal devletlerine ve azınlıklara karşı mücadelesine devam etmiştir. 12 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusanın açılmasıyla Isparta Mebusu olarak Meclis'e girmiştir.

Cemal Paşa, Kuva-yı Milliyeye karşıt olarak çıkan İtilaf Devletleri'nin desteklediği ve Millî Teşkilata karşı olan kesimin başlattığı isyanların bastırılması için gerekli çalışmalarda bulunmuş ve bunlar arasında en çok uğraştığı isyanlardan biri olan Anzavur İsyanı'nın da başarıyla bastırılmasında etkili olmuştur. Ayrıca Dersim (Tunceli) bölgesinde başlatılan isyanın bastırılması adına da ilgili makamlarla görüşmeler yaparak katkı sağlamıştır. İngiliz Muhipler Cemiyetinin kurucularından olan Molla Said'in kışkırtması sonucu Bursa ve Adapazarı bölgesinde çıkan Çerkez Bekir İsyanı da yine Cemal Paşa'nın aldığı tedbirler sonucunda bastırılmıştır. Harbiye Nazırlığı görevi sırasında Askerî Nigehban Cemiyetinin çalışmalarını takip ederek kapatılmasında önemli bir rol oynamıştır. Cemal Paşa'nın nazırlık görevindeyken yaptığı büyük hizmetlerden bir diğeri de Kuva-yı Milliyeye silah ve para yardımı yapmasıdır. Kuva-yı Milliye için yaptığı bu yardımlar, İngilizler tarafından yakından takip edilmiş ve Fransız ile İtalyanların da ortak verdikleri nota neticesinde Cemal Paşa görevinden istifa ettirilmiştir.

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgaliyle Cemal Paşa'nın evi saat 06.00'da kuşatılmış ve kendisinin giyinmesine dahi fırsat verilmeden tutuklanmıştır. Tutuklanan diğer milliyetçi düşünürlerle birlikte 22 Mart 1920'de askerlikten emekli edilerek Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. İnönü ve Sakarya Muhaberelerindeki başarıların ardından İngilizlerin Malta'daki Türk milliyetçilerini serbest bırakmasıyla Cemal Paşa, 25 Ekim 1921'de Malta'dan ayrılarak 30 Ekim'de İstanbul'a gelmiştir. Son Osmanlı meclisinde mebus bulunanların TBMM'nin doğal üyesi sayılmasıyla Cemal Paşa da meclisin bir üyesi olarak 29 Aralık 1921'de Ankara'ya gelmiş ve yaptığı konuşma ile Meclis'e teşekkür ederek Isparta Mebusu olarak görevine başlamıştır.

Almanca, Fransızca, İngilizceye ve Batı kültürüne son derece hâkim olan Cemal Paşa, Meclis'e girdiği ilk zamanlar yaptığı konuşmalarda Batı'yı eleştirerek kendi dünya görüşünü açıklamıştır. Daha sonraları çok az söz hakkı isteyerek genellikle konuşulanları dinlemiş ve notlar almış, aldığı bu notlar doğrultusunda da görev yaptığı komisyondaki üyelerle kanun teklifleri vermiştir. Sivil hayatında dahi karar verirken durumu detaylı bir şekilde değerlendirmesi yönüyle titiz ve kendi doğrularından şaşmayan inatçı bir kişiliğe sahip olan Cemal Paşa, görüşlerinde istikrarlı ve tutucu olmuştur.

Cemal Paşa, Meclis'te çıkan İkinci Gruba dahil olmamış; fakat Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına katılmıştır. Şeyh Sait İsyanı'nın başlaması üzerine hükûmetin bu fırkayı isyanla ilgili görmesi neticesinde fırka kapanmış ve Cemal Paşa bundan sonraki yaşantısına gözlerden uzak kalarak devam etmiştir. 1926 yılında İzmir suikastının düzenlenmesi üzerine o sırada İstanbul'da olan ve suikastın duyulmasından sonra Refet Bele'nin evini ziyaret ettiği öğrenilen Cemal Paşa da yargılanmıştır. Yargılanması esnasında suikast davasından ziyade Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasındaki etkinliği sorgulanmış, suikastla herhangi bir bağlantısının olmadığı tespit edilerek serbest bırakılmıştır. 1926-1939 yılları arasında Meclis'e girmeyerek siyasetten uzak yaşayan Cemal Paşa, Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra Kazım Karabekir'in etkisiyle tekrar siyasi hayata geri dönmüştür. 20 Mart 1939'da altıncı dönem seçimlerinde CHP'den İçel (Mersin) Mebusu olarak Meclis'te yer almıştır. Meclis'te Dahiliye, Nafia ve Teşkilat-ı Esasiye Encümenlerinde görevlerde bulunarak çeşitli kanunların hazırlanmasında yardımcı olmuştur. Cemal Paşa'nın siyasi hayatta önemli

denilebilecek bir etkisinin olmamasına rağmen, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlarla saldırmazlık anlaşmasının yapılmasında verdiği kanun teklifinin önemli bir rolü vardır. Cemal Paşa, 7 Ekim 1941 tarihinde vefat ederek Ankara'da toprağa verilmiştir.

Murat KARATAŞ

KAYNAKÇA

Celil Bozkurt, **Mersinli Cemal Paşa'nın Yaveri Yüzbaşı Cevat Rifat Bey'in Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi Anıları**, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2015.

Dursun Gök, **Mersinli Cemal Paşa İkinci Ordu Müfettişliği ve Harbiye Nazırlığı**, Gençlik Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015.

Genelkurmay Başkanlığı, **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, Yay.Haz. H. Toker ve N. Aslan, Cilt 2, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

Genelkurmay Başkanlığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi- İkinci Gazze Muharebesi Sonundan Mondros Mütarekesi'ne kadar Yapılan Harekât (21 Nisan 1917-30 Ekim 1918)**, IV. Cilt, 1. Kısım, Genelkurmay Basımevi. Ankara 1981.

Mustafa Balcıoğlu, *Mersinli Cemal Paşa Biyografisi Üzerine Değerlendirme*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 13, Sayı 30, Ankara 1997, ss. 813-816.

Mustafa Bostancı, *Mütareke Döneminde II. Ordu (Yıldırım) Kıtaat-ı Müfettişliği*, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 9, Sayı 18, Ankara 2016, ss. 93-119.

Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004.

Süleyman Tekir, Gürkan Polat, *Birinci Mecliste Bir Muhalif: Mersinli Cemal Paşa*, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 23, Giresun 2020, ss. 368-382.

23/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mersinli-cemal-pasa-1872-1873-7-ekim-1941/?pdf=7336> adresinden erişilmiştir